

Şahin, Veysel (2009), “*Aytmatov’un Beyaz Gemi Romanında Ötelerin Çağrısı ve Kaçış*”, Cengiz Aytmatov, (Editör Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s.283-291, Ankara

Aytmatov’un Beyaz Gemi Romanında Ötelerin Çağrısı ve Kaçış

Veysel SAHİN¹

*“Merhaba beyaz gemi, benim gelen!”
(Beyaz Gemi: 144)*

Sanat, insanın varoluş kaynaklarını yüce bir algıyla yeniden yorumlama biçimidir. Bu biçimlendirme işi, özünde insanın gerçek karşısındaki tutum ve davranışlarını gösterir. Dış dünya ve yaşamın insanı kuşatan, ezen ve tahrip eden gücü, bütün insanlığın kendi olma arzularını köreltir. Baskıya uğrayarak körelen, tahrip olan insan ruhu ve bilinci, dünyanın reel anlamdaki öyküsünü sanatın sınır tanımaz sonsuzluk açılımı ile yeniden anlamlandırır. Kurulan bu yeni dünyada insan, kuşatılmışlığı ve tahrip edilmişliğini bir sürede olsa unuttur. İnsanın köreltici ihtiraslar ve kaba gerçeklerle kuşatılmışlığı, sanatın öteleri arzulayan özgürlükçü açılımı ve içteki “olması gerek” diyen sesiyle çatışır. İnsanın varoluş gerçeğiyle çatışması, dünyanın anlamını yaratıcı bir güçle yeniden anlama, yorumlamaya yöneliktir; “*Dünyayı yaratıcı bir dönüşümle yeniden yorumlamak isteyen sanatçının varoluş amacı sayılabilecek bu çatışma, kaçışın yönüne ve niteliğine göre değer kazanır. Merkezden çevreye ve çevreden merkeze yönelen kaçışlarda; birincisi daha çok mekânsal boyutlu dışa açılma... İkincisi daima içsel ve düşsel yolculukları imgeler.*” (Korkmaz 2007: 128). Aytmatov anlatılarında ötelerin çağrısına en fazla açık olan, kula veren karakter şüphesiz Beyaz Gemi anlatısındaki çocuk tiplemesidir. Bu açıdan “Beyaz Gemi”deki küçük çocuğun ötelerin çağrısına kulak vererek kendini balığa, sonsuzluğun ve hürriyetin açılımı olan beyaz gemiye, Issık Göl ve Maral Ana’ya dönüştürme, taşıma arzusu; içsel ve düşsel dünyanın gerçekler karşısında tutunamayışını gösterir.

---

¹ Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, ELAZIĞ.
Email: veyselsahin68@mynet.com.

Aşağıdaki “Kora” (Korkmaz 2007: 160) şeması, Beyaz Gemi romanındaki ötelere çağrısına kaçış olarak verilen cevabın kişi, kavram ve simge düzeyinde görüntü seviyesini gösterir;

	ÜLKÜDEĞER (Tematik Güç)	KARŞIDEĞER (Karşıt Güç)
KİŞİ	Çocuk, Mümin Dede, Anne, Baba, Kırgız Halkı.	Urazkul, Buğular, Sovyet İdaresi, Seyit Ahmet,
KAVRAM	Ötelere, Kaçış, Hürriyet, Sevgi, İçtenlik, Fedakârlık, Balık olmak.	Ötekileşme, Yalnızlık, Metalaşma, Kuşatılmışlık, Yurtsuzluk
SİMGE	Çocuk, Beyaz Gemi, Maral Ana, Issık Göl, Muhafız Dağı, Orman, Balık.	İçki, Balta, Şehir, Para.

Yukarıdaki düzlemde yer alan değerler bütünü, romanın başkışısı olan küçük çocuğun yerelden evrensel yönlenen açılımlarıdır. Zira bu değerler bütünü içinde yazar, kendi içindeki küçük çocuğun dışa yansımaları sağlar. Böylece gerçek anlamda bütün dünyanın kaçış, özgürlük ve sevgi gibi mitik öyküleri anlatılmış olur.

“Beyaz Gemi” romanında ötelere sesine yönelme, insanî bir gerekliliğin sonucudur. Nitekim “*O yıl yediyi doldurmuş sekiz yaşına basmış*” (Beyaz Gemi 2008: 5) olan küçük çocuk, roman boyunca hem mekânsal hem de düşsel ve düşünsel bir kaçış içerisindedir. Ötelere kaçış daha romanın ilk sayfasında “*İki masalı vardı. Biri kendi masalı idi. Onu kimse bilmezdi. Öteki dedesinin anlattığı masalıydı. Sonra hiçbir masalı kalmamıştı.*” (Beyaz Gemi 2008: 5) cümlesi ile ortaya konur. Çocuğun kendi masalı, San-Taş vadisine sığınan ve üç aileden oluşan mikro kozmik bir evrende kurulur. Çocuk bu mikro kozmik evrende olaylara yön veren, kuran ve birleştiren bir masumiyet imgesi olarak bütün kaçışların yönelici gücü, ötelere sesine verilen insanî reflekslerin kendisidir.

Romanda anne ve babası tarafından terk edilen küçük çocuk, dedesi Mümin tarafından geleneklere ve toplumun varoluş kaynaklarına duyarlı, saf insanlık bilincini kavramış bir birey olarak çizilir. Ancak dış dünyanın insanı kuşatan, parçalayan ve huzur vermeyen yüzü, çocuğun anne ve babasından ayrı oluşuyla büyük bir trajediye dönüşür. Hayata anne ve babasından yoksun başlayan çocuk/ eksik özne, bütün kaçış ve yönelişlerin merkezine anne ve baba imgelerini koyarak onlara ulaşmaya ve beraber olmaya çalışır. Anne ve babaya kaçış, yöneliş ve sığınma, onu gerçeğin kaba kuşatıcı baskılarından kurtarır ve ailevi tarihselliğe bağlar. “*Ne annesini tanıyordu, ne babasını hatırlıyordu. Onları görmedi kendini bileli onlardan hiçbiri gelip onu ziyaret etmemiş, onu hatırlamış değildi. Ama çocuk biliyordu:*

Babası Issık Göl'de gemiciydi. Anası ise, babasından ayrıldıktan sonra şehre gitti. Ve gidiş o gidiş. Dağların, gölün ve yine dağların ötesindeydi annesi” (Beyaz Gemi 2008: 34). Bilinçaltındaki ötelere çağrısı, anne ve baba imgesine dönüşerek küçük çocuğu içinde bulunduğu durum ve mekânda hep kendine, kendilik değerlerine davet eder.

Geniş anlamda anne ve babaya yönelme, kişiye tarihselliği ve geçmişini anımsatır. Çünkü anne ve baba, evrensel nitelikli kendilik çağrısının ev ve yuva kökenli simgesidir. Bu açıdan aile, insanın her zaman kendi olmasının ön koşuludur; *“Beyaz Gemi'deki kimsesiz çocuk bu evrensel birleştirici imgenin (ana) en fazla gereksinimi duyan, özleyen ve tüm anasız/yuvasız çocuklar adına bu özlemi dile getiren bir yansıtıcı(sı).”* (Korkmaz 2008: 156) olarak içteki/düşsel dünyanın ötelere ulaşma arzusunun merkez imgesine dönüşür. *“Anneler hiçbir zaman hiçbir şey esirgemez çocuğundan”* (Beyaz Gemi 2008: 23) diyen küçük çocuk, ontolojik anlamda annenin besleyiciliği ve fedakârlık açılımından yoksun oluşunu dünyaya haykırır. Oysa kendi annesi ondan anne şefkati ve sıcaklığını esirgemiş, onu cehennemî bir yüz olan Urazkul Balacanova'nın körelmiş ve ötekileşmiş vicdanına terk etmiştir. Urazkul'un *“içince vahşileş(en)”* (Beyaz Gemi 2008: 43) ötekileşmiş yüzü, küçük çocuğun yaşadığı ortamda yabancılaşma çekmesine neden olur. Bu durum ileri boyutta çocuğun bilinçaltında kurduğu düşsel dünyaya dolayısıyla anne, baba, atalarına ve efsanelere kaçmasına, çekilmesine, sığınmasına sebep olur. Nitekim bilinçaltı insana özel bir mitolojik evren sunar. (Eliade 1993: 89).

Bilinçaltındaki anne ve babaya kaçış, özünde bir yurtsuzluk ve tutunamayıştır. Bundan dolayı çocuk eline dürbünü alarak Muhafız Dağı'nın yüksek yerlerine çıkar ve oradan Issık Göl'e ve babasının içinde çalıştığını sandığı beyaz gemiye bakar. Mekânsal düzlemde dağa kaçış özgürlüğe, hürriyete ve sonsuzluğa ulaşmadır. Muhafız Dağı çocuğu ötelere, Issık Göl'e, beyaz gemiye ve babaya ulaştırabilecek geniş, besleyici bir mekândır. Çocuk buraya gelerek ötelere, özlemlerin çağrısına kulak verir, içinde yaşadığı sınırlayıcı ve kuşatıcı iklimden kurtulur. Zira Muhafız Dağı, çocuk için gerçeğin ezici ve yok edici gücünden bir arınma ve teselli bulma mekânıdır. Küçük Çocuk Mümin Dede'nin ona hediye ettiği dürbünle buraya kaçarak hayal kurar. Çocuğun hayal kurarak arzusunun nesnesine yönelmesi, kendini gerçekleştirme isteğinin bir muştusudur. Zira insan ilk önce hayal eder sonra arzusunun nesnesine ulaşmaya çalışır. Bu durumu Bachelard, *“Her görünüm bilinçli bir gösterim olmadan önce düşsel bir deneyimdir.”* (Bachelard 2006: 11) şeklinde açıklar. Küçük çocuk, düşler iklimine geçiş eşiği olan Muhafız Dağı'nda, kendi iç benliğinin öyküsünü anlatır. Çocuğun düşsel öyküsünün merkezinde sığınma, hürriyet ve özgürlük arzusu vardır. Romanda Muhafız Dağı, beyaz gemi ve Issık Göl simgeleri, “hürriyet”e ulaşmayı, sonsuzluğa

açılmayı ve kavuşmayı sembolize eder. Muhafız Dağı, beyaz gemi ve Issık Göl bu yönüyle kaçışın bellek mekânlarıdır. Muhafız Dağı'ndan etrafa bakan küçük çocuk, *“Yeryüzünün en uzak köşesinde, gözün görebildiği yere kumsalın ötesinde göl, koyu mavi bir pırıltı ile parlıyordu. Bu Issık Göldü. Orada gökler sularda birleşiyordu.”* (Beyaz Gemi 2008: 27) diyerek Issık Göl'ün sonsuzluk açılımını ötelere ulaştırma çağrışımını ifade eder. Nitekim bu çağrı roman boyunca devam edecektir. Çocuğun bu çağrıya cevabı; *“Bir gün balık olmak yüzerek uzaklara gitmek(dir).”* (Beyaz Gemi 2008: 30).

Aytmatov, balık ve su imgesini kullanarak bilinçaltında yatan evrensel doğuş mitini göndergede bulunur. Çocuk, bilinçaltında kurduğu dünyada bir balık olarak suyun içinde yüzmek, sonsuzluğa açılmak ve yeniden doğmak ister. Su, yeniden doğuş imgesidir. Su, ana rahmidir. Çocuk, su imgesiyle tekrardan ana rahmine ve bilinçaltında kurduğu düşsel evrene dönmek ister. Balık olma arzusu ise evrensel olarak tekrardan doğma, kemâle ermedir. Psikanalitik açıdan ele alındığında balık, dölleyiciliği ve erilliği simgeler. Çocuk, su sembolü ile bilinçaltına, ana rahmine döner, dölleyici balık imgesi ile de yeniden ana rahminde can bulup farklı bir zaman, mekân ve yaşamda yeniden doğmayı arzular. *“Jung'a göre ise simyasal balık sembolizmi lapis'i göstermekte yani psikolojik olarak kendiliğe işaret etmektedir. Balık sembolü kendilik olarak İsa'ya işaret ettiği gibi Tanrı'yı da sembolize etmektedir.”* (Kısa 2005: 127). Bu açıdan çocuk bütün yücelik algılamalarının merkezi olan Tanrı'da kendini gerçekleştiren özgür bir birey olarak tekrardan var olmayı ister.

Muhafız Dağı'nda *“Geminin ilerlemesini takip etti çocuk uzun uzun. Gemi uzun uzun dürbünün camında göründü ve çocuk bir balık olup, dereden göle ve ona bu beyaz gemiye doğru nasıl yüzeceğini”* (Beyaz Gemi 2008: 34) hayal eden çocuk, beyaz gemide çalışan babasına ulaşmanın heyecanını duyar. Heyecan düşünsel anlamda kaçışın en etkin tetikleyici gücü ve göstergesidir. Çünkü o, *“annesini tanıyor babasını hatırlıyordu.”* (Beyaz Gemi 2008: 35). İçteki bu ses, küçük çocuğu durmadan kendine davet eder ve onun düş kurma ve düşlere yönelme güdüsünü besler. Romanda beyaz gemi, baba imgesinin bir açılımı ve simgesidir. Çocuk beyaz gemiyi her görüşünde Urazkul'un cehennemleşen bir yüz olarak tahrir ettiği yuva/ev aile imgesini tekrardan kurar; *“Gemi şimdi uzaklaşıyordu. Bembeyaz ve uzundu gemi ve gölün masmavi düzlüğünde, bacalarından uzun bir duman bırakarak ilerliyordu ve bir çocuğun ve yarı balık yarı insan olan bir çocuğun ona doğru yüzdüğünden habersizdi. Balık olmak istiyordu çocuk. Her şeyin balıktaki gibi olmasını: Vücudunun, yüzgeçlerinin, pullarının...”* (Beyaz Gemi 2008: 36). Beyaz gemi bu yönüyle kendilik bilincinin içtenlik imgesidir. Çünkü beyaz gemi ve üzerinde yüzdüğü Issık Göl, küçük çocuk için hürriyet ve özgürlük gibi sonsuz açılımları içinde barındıran simgesel değerler bütünüdür. Babası onu

terk etmesine rağmen onun bir balık olarak dereden göle ve oradan da beyaz gemiye ulaşma arzusu, beyaz gemiyi bir kurtuluş ve içtenlik imgesi görmesindedir.

Beyaz Gemi romanında bir diğer kaçış imgesi, Maral Ana efsanesidir. Mümin Dede tarafından çocuğa anlatılan bu masal, romanda düşsel/düşünsel boyutlu ikinci masal ve kaçış mekânıdır. *“Onun iki masalı vardı. Biri kendisinin ve başkası bilmezdi. Ötekini ise dedesi anlatmıştı ona. Sonra ikisi de yok olup gitti. Şimdi biraz bunlardan bahsedeceğiz.”* (Beyaz Gemi 2008: 5). Birinci masal çocuğun hal zamanında yaşadığı öyküyü anlatır. İkinci masal ise geçmişte yaşanan ve ataların ruhunu içinde barındıran mitik öyküdür. Romanda ikinci masal, yani Maral Ana efsanesi, Kırgızların yaratılış efsanesinden alınarak mitik biçimde yeniden biçimlendirilir. Kırgız halkının, duygu ve düşünceleri, dünya görüşü ve yeniden doğuşunu ele alan bu alt metin, simgesel anlamda bütün insanlığın ortak duyusunu, değişmez trajedisini anlatır. (Uzun 2008: 425).

Buğu soyunun yaşadığı soykırım, evrensel anlamda insanlığın yaşadığı ve yaşanmakta olduğu soykırımları simgeler. Maral Ana efsanesi, bize tarihsel deneyimler belleği olarak sunulur ve hem geleceğin hem de geçmişin taşıyıcı arkaik sembolüdür. Çocuk burada Maral Ana efsanesinin taşıyıcı, birleştirici ve akışı sağlayıcı gücü, *“iç benlik mitosunun”* (Gökeri 1979: 23) merkez karakteridir. Gerek Maral Ana efsanesindeki Kırgız soyunun ve Buğuların tekrardan üremesi, gerekse bütün insanlığın çektiği trajedileri ortaya koyması açısından evrenin eriştirici ve dönüştürücü gücüdür. *“Zaman itibariyle de gelecektir. Onun olmadığı toplumların geleceği de olmaz bu sebeple düş ve mit onun varmak istediği olumlu değerler dünyasıdır. Modern romanda tematik değerler dizgesini oluşturan çocuk bu romanda iyiliğin kendisidir.* (Özcan 2006: 6). Bu açıdan bir iyilik imgesi olarak Maral Ana efsanesine sığınan çocuk, Urazkul’dan ve içinde yaşadığı ortamdan kaçır ve mitin büyüdü dünyasında kendini yeniden kurar. Romanda küçük çocuğun ataların ve kendiliğın sesi olan Maral Ana efsanesine sığınması, evrensel anlamda ataların ruhu ve geçmişin sığınılacak bir bellek mekânı olmasındandır. *“Dedemin daha türlü türlü masalı var. Kederlisi, korkuncu, neşelisi de var, fakat en çok sevdiğim masal Geyik Ana masalıdır. Dede, “Issık Göl’de yaşayan herkes bu masalı bilmelidir!” diyor. Biz hepimiz Geyik Ana’nın çocuklarıymışız. Ben, sen, başkaları.”* (Beyaz Gemi 2008: 43) diyen çocuk, Geyik Ana masalında yitirdiği ve özlediği içtenlik imgelerini bulur. Anlatıda Maral Ana, doğurucu, besleyici, taşıyıcı ve koruyucu bir güç ve bütün kaçışların merkezidir. Düşman kırgınında tükenen Kırgız soyunu Issık Göl ormanlarında saklayıp onları büyüten, *“Boynuzlarında beşik”* (Beyaz Gemi 2008: 60) getiren yine Maral Ana’dır. Nitekim zamanla bunları unutan ötekileşmiş Buğular, ölülerinin mezar başlarına maral boynuzu dikerek insanî ihtiraslarına yenilirler ve kendi varoluş sebeplerini

ortadan kaldırırlar. İçlerindeki yıkıcı ve yok edici güçle kendilerini besleyip, koruyan Maral ana'yı yok eden Buğular, bu talihsiz yazgının zamanla kendi kaderleri olduğunu görürler. Çünkü *“Maralların katledilmesi, görünürde basit bir olay gibi görünse de, basit bir olay gibi algılansa da temelde eskiden var olan doğa-insan arasındaki zincirin kopmasına neden olacak”* (Korkmaz 2008: 52) büyük bir durumdur. Romanda Urazkul'un yok edici tiran kişiliği, Maral Ana'yı Mümin Dede'ye öldürtmesi ile evrensel anlamda hayatın değişmezliğini ifade eder. Bu yönüyle tevarüs eden değişmez yazgı, ötekileşmiş kişiler tarafından insanın özünü ve düşsel evrenini tahrip eder.

Urazkul'un düşsel ve mitsel evreni yok eden cehennemî yüzü, çocuğun düşsel evrenindeki ananın, Maral Ana'nın ölümüdür. Maral Ana'nın ölümü ise bütün insanlığın ölümüdür. *“Bir insana bir zarar gelir(se). İnsan o kişiyle onun eylemini yine birlikte düşünür ve düşüncesini derinleştirerek iki ideyi hem de bir ide yapacak biçimde örgütler. Öyle ki ondan gelen acı ve zararı birlikte düşünmeden o kişi düşünmez.”* (Locke, 2004: 280). Çocuğun düşsel mitik evreninin yok edilmesi, onun bütün değerler dünyasını yıkar. Romanda Maral Ana, bütün kökensel ve tematiksel değerleri içerdiğinden dolayı çocuk, hayatın kaba, ezici ve yok edici baskısından kaçır ve Maral Ana mitine, düşüne sığınır. Bu kaçış özünde doğaya, Tanrı, din, kültür ve dile sığınmanın, ona dönüşmenin bir tezahürüdür. Zira çocuğun ataları, Buğuların kurtuluşu, kendilerini geleceğe taşımalarının yegâne açılımı Geyik Ana'dır. Bu dolayı Mümin Dede, Sovyet yönetiminin bütün baskılarına rağmen Maral Ana'yı anır ve anlatır. Çünkü Maral Ana Mümin Dede için geleceğin, kültürün söze geleneğe dönüşmüş biçimidir. Mümin Dede: *“Marallar vurulmaz. Biz Buğu soyundanız. Geyik Ana'nın çocuklarıyız biz.”* (Beyaz Gemi 2008: 142) diyerek Geyik Ana mitinin soyluluğunu, tarihselliğini dile getirir. Ancak Urazkul ve Seyit Ahmet'in baskılarına dayanamayarak Geyik Ana'yı öldürür. Böylece Mümin Dede, ötekileşmiş değerler dünyasından kaçarak sığındığı, geçmişin soylu yöneliş ve bilgilerini yok etmiş olur. *“Maral Ana, doğada susturulan bir ses, kültürden kovulan bir değer ve bellekten silinen bir dönüş imgesi”* (Korkmaz 2008: 81) olarak çocuğun düşünsel evreninden silinir. Çocuğun kutsal bildiği Maral Ana'nın dedesi tarafından öldürülmesi, kendisi ve evrenle kurduğu bütün özgürlük açılımlarını ve bağlarını koparır. *“Kurtuluşu temsil eden geyik öldürülünce artık çocuk için yaşamın bir önemi kalmaz”* (Kolcu 2002: 199) ve roman son bulur.

Çocuk, Geyik Ana/Maral Ana'nın ölümüyle hayallerindeki beyaz gemiye yönelir ve ötelere bir balık olarak ulaşmak için derenin soğuk sularına küçük bedenini bırakır, intihar eder. *“Çocuk yoluna yürüdü ağır ağır... Dere kıyısına indi. Ve suya girdi. Hızlı hızlı, düşe kalka derenin ortasındaki büyük akıntıya vardı, ama akıntı onu devirdi... Çocuk balık olup*

dereye yüze yüze gittiğini daha kimse bilmiyordu.” (Beyaz Gemi 2008: 144). Romanda çocuğun intihar etmesi, Maral Ana gibi dünya ve yaşamı kendine zindan eden insanları protestodur. Bu tepki özünde en büyük trajik kaçış ve ötelere ulaşma çabasıdır. Nitekim küçük çocuk, içtenliğini yitirmiş dünyadan intihar ederek içtenlik mekânlarına “*yüze yüze masalına sığın(ır).*” (Beyaz Gemi 2008: 144).

Sonuç olarak evrenin kaotik boşluğuna sürülen insanın yeryüzündeki trajik macerası, ötelere sesine kulak veren küçük bir çocuğun hayal ve masalları ile ortaya konur. Küçük çocuk, bütün masalarında kendi içtenlik mekânlarına sığınmak ister. Zira kendi değerler dünyasında yaşamak ve onlara ulaşmak, insanoğlunun en büyük düşüdür.

KAYNAKÇA

- AYTMATOV, Cengiz (2008), **Beyaz Gemi**, (Çev. Refik Özdek), Elips Yayınları, Ankara.
- BACHELARD, Gaston (2006), **Su ve Düşler**, (Çev. Olcay Kunof), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (1993), **Mitlerin Özellikleri** (Çev. Sema Rıfat), Simavi Yayınları, İstanbul.
- GÖKERİ, A.İ. (1979), **Arketipe Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara.
- KISA, Cihad (2005), **Carl Gustav Jung’da Din ve Bireyleşme Süreci**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- KOLCU, Ali İhsan (2002), **Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan (2007), “Servet-i Fünun Edebiyatı”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan (2008), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ankara.
- LOCKE, John (2004), **İnsanın Anlığı Üzerine Bir Deneme** (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Tarık (2006), “Tarihi Roman Vadisinde Aytmatov’un Beyaz Gemi Adlı Romanın Çözümlemesi”, **II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, Sempozyum Bildirisi, s. 1-9,
- UZUN, Gülsine (2008), “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt, 1/3, Bahar, s. 524-534, Muğla.